

עוד על שקיעי דקדוק המקרא בעברית החיה

1. מבוא

"העברית החדשה לא רק על עצמה יצאה ללמד, אלא גם על כל שכבותיה הקודמות לה". משפט זה כלשונו פותח את מאמרו של יהושע בלאו המשווה בין עברית המקרא לעברית החדשה בכמה קווי לשון מתחום הפונולוגיה.¹ אכן הנוטל את העברית בדורנו חזקה עליו שימצא בה את כל השכבות מונחות זו על יד זו, כפי שהטעים זאב בן-חיים לפני למעלה משישים שנה בחיבורו "לשון עתיקה במציאות חדשה"² וכדרך שמוזרים כיום במאמריהם יהושע בלאו, משה בראשר, חיים א' כהן ואחרים.³ זיקתה של העברית החדשה לחטיבות הלשון הקודמות, וביותר ללשון המקרא וללשון חכמים, נידונה בפרטות ומהיבטים שונים, הן מצד התקן הן מצד השפה כמימושה החי בפי הדוברים, במחקריהם של המוזכרים לעיל ובמחקרי מלומדים אחרים, ולא באתי להרחיב בזה.⁴

מאמרי זה ענייניו באחד מחידושי המחקר של הזמן האחרון: קטגוריות דקדוק מקראיות שנעלמו כלייל מלשון ימינו אבל נשרדה מהן צורה אחת או צורות אחדות. עקבות מקראיות אלו בשפה החיה, דן בהן בהרחבה משה בראשר במאמרו "רסיסים אמתיים ומדומים וחקיויים אמתיים ומדומים של דקדוק עברית המקרא בעברית החדשה".⁵ המחבר מעמיד על שרידים ורסיסים של שש קטגוריות צורה מקראיות שרוכן ככולן נעלמו מהעברית החדשה ולמעשה נדחו אלפי שנים קודם לכן מלשון חכמים גופא.⁶ ואלו הן: (א) משקל פָּעַל בזמן עבר של בניין קל (קָטַנְתִּי); (ב) צורות פָּעַל

* תורתו לפרופ' בראשר על שהואיל לקרוא גרסה מוקדמת של מאמר זה ולהעירני על פרטים חשובים.

1. ראה בלאו, תשנ"ו.

2. ראה בן-חיים, תשי"ג.

3. ראה בלאו, תשנ"ו; בראשר, תשנ"ו; בראשר, תשס"ח; בראשר, תשע"ב (פרק ב); כהן, תשנ"ח; כהן תשע"ד.

4. אסתפק כאן בהפניות אחדות: בן-חיים, תשי"ג; רבין, תשמ"ה; בראשר, תשע"ב, עמ' 61–69; כהן, תשע"ד.

5. ראה בראשר, תשע"ו.

6. המחבר (שם, עמ' 423) מציין כי שש הקטגוריות הללו הן מעט מזער מכלל התיעוד שבידיו, המחזיק למעלה מעשרה קווים דקדוקיים.

בהפסק (עבודת פָּרָךְ); (ג) ה' המגמה ("מתי את חוזרת הביתה?"), "אני הולך העירה", "כל הילדים מגיל חמש צפונה"; (ד) ה' השאלה (הָאֵם, האומנם, הכצעקתה); (ה) ו' ההיפוך ("והיה אם..."); (ו) מקור מוחלט טאוטולוגי ("סִמְסָם אֶסְמִס לך").

כמתואר במאמר, רסיסים אלו, מהם אמיתיים ומהם מלאכותיים, מהם אידיומטיים ומהם סדורים על פי כללים, ניתזו ללשונונו מספרות ההשכלה ומספרות התחייה, ועם השתגרותם בשימוש ידעו לעיתים שינוי ביחס למכורתם. כך למשל בפייה של ירושלמים בני הדור הקודם שימשה צורת העירה בייחוד משמע: 'אל מרכז העיר' ולא 'אל העיר בכללה'.⁷ התרחבות השימוש עולה מכגון צפונה המבטאת בימינו עלייה במספר ("כל הילדים מגיל חמש צפונה") בד בבד עם הוראת הכיוון המקורית.⁸ ויש שהשינוי ניכר במבנה המילה בפי מי שבקיאותו בלשון המקורות קלושה ותלושה. כזו היא התבנית והיה אם יקרה כך וכך ("והיה אם יקטן גובה המס"), אשר הדובר המצוי תופס את ו' ההיפוך שבראשה כו' החיבור ולימים משמיטה: היה אם יקרה כך וכך ("היה אם ימשיכו לבנות בהתנחלויות").⁹

בעיוני זה אבוא להעמיד על קווי דקדוק מקראיים נוספים שנכרתו מלשון ימינו אך נשרדה מהם צורה אחת או שתיים, וכן אבוא לספק עדים נוספים לכמה מן הקטגוריות אשר מונה בראשן במאמרו, לרבות שימושים סדירים חדשים.¹⁰

2. עתיד מוארך

מקובלים אנו כי צורות העתיד המוארך המציינות לעיתים מודאליות של משאלה וזירור עצמי (cohortative) – אָשׁוּבָה, אָקוּמָה, נִתְחַקֶּה, נִתְחַקְמָה וכיוצא בהן¹¹ – נפלטו מלשון חכמים ונכחדו גם מלשונונו החיה. הינה דבריו של בראשן בהקשר זה: "זה היה גורלן של הצורות המודליות בפועל, הן נעלמו כליל מהעברית הכללית בימינו. היינו אין שימוש בעתיד המוארך, אֶפְעֵלָה/נֶפְעֵלָה".¹²

7. ראה בראשן, תשע"ו, עמ' 429, ושם גם עדות לשימוש זה ביצירתו של משורר בן הזמן הזה, איש תל אביב.
8. בראשן, תשע"ו, עמ' 430. על שימוש סדיר נוסף בצורת צפונה בשפה החיה ראה להלן סעיף 5.
9. בראשן, תשע"ו, עמ' 433–434.
10. בעיוני נסמכתי על מגוון מקורות וסוגות: לשון כתיבה יום-יומית (כגון חליפת הודעות "וואטסאפ"), שפת דיבור טבעית, לשון פרסומת, לשון מרשתת, פזמונאות עברית מן הזמן האחרון, כתיבה עיתונאית סאטירית ושאינה סאטירית מן הזמן האחרון ומלפני כמה עשרות שנים ועוד ועוד. יצוין כי למרבית העדים ניתן מראה מקום כללי בלבד (למשל דוגמאות מהאינטרנט צוינו בציון הכללי "מרשתת", בלא מתן מראה מקום מדויק ועיתים שהובאה כותרת משנה כגון "יומן רשת" או "רשומה"); מובאות משפת הדיבור הטבעית זכו לכותרת הכללית: "מן השפה החיה"; וכדומה).
11. ראה למשל גזניוס, סעיף 108.
12. בראשן, תשע"ו, עמ' 422.

אני מבקשת להסתייג קמעה מקביעה גורפת זו ולהעמיד על צורת נְפַעְלָה אחת המשמשת בדיבורם הטבעי של צעירים ומבוגרים כאחד, והיא חיקוי אמיתי של דקדוק עברית המקרא בלשוננו החיה, צורת נְזוּזָה.¹³

צורת עתיד מוארכת זו משמשת לעיתים קרובות בדיבור החי בנסיבות שבהן מבקש הדובר לזרז את נמענו. הדובר דוחק בנמען לעזוב עימו את המקום או הוא מאיץ בו לפרוש מפעילות כלשהי שהיו שניהם שותפים בה. הצורה עשויה להיאמר באינטונציה של שאלה (נזוזה?), ובתוך כך היא משמשת אמצעי ביד הדובר לזירוז הנמען בעקיפין, מתוך התחשבות ונימוס (פעולת דיבור עקיפה).¹⁴ למשל:

- א. "נזוזה?" שאל צחי "הילד עייף" התנצל (מרשתת).
- ב. "אז... נזוזה?" שאלה יובל שכבר סיימה את השוקו שלה [...] "בסדר" אמרתי (מרשתת).
- ג. נזוזה? אני קצת ממהרת (מן השפה החיה).

עידון הבקשה בדוגמה ב נלמד אף מכוח השימוש בסמן השיח אז.¹⁵ במשפט ג תורם לנימת הריכוך גם כמת ההקטנה קצת.¹⁶ ובדוגמה א עולה הנימה האפולוגטית מן ההקשר כולו ("הילד עייף" התנצל).

שלא כְּבָצוּרַת העתיד הרגילה (נזוז), בצורת העתיד המוארכת (נזוזה) בולט יותר יסוד הזירוז, ומורגש היטב רכיב הרצון: רצון הדובר לסיים את הפעילות, לפרוש, לעזוב, ללכת.

עיתים שצורת נזוזה מופנית אל הנמען מינה וביה בלא כל הקדמה. על הרוב נלווית אליה בשימוש זה מילת הזירוז יאללה, השאולה מהעברית. לדוגמה:

- ד. קום שים עליך משו קח עשרה שקלים בכיס ויאללה נזוזה (מרשתת, פורום שידוכים).
- ה. יאללה מאמי נזוזה... ונדבר מחר (מרשתת, יומן רשת).

13. הפועל זז עולה בראשונה בתולדות העברית בלשון התנאים, והוא מחידושה של לשון זו (ראה מורשת, ערך זוז). תיבת נזוזה משקפת אפוא תופעת דקדוק מקראית (עתיד מוארך נְפַעְלָה) בפועל מלשון חז"ל. בהמשכו של סעיף זה אעמיד על צורת נְפַעְלָה נוספת הנוהגת בשפה החיה, והיא כבואה של לשון המקרא הן מצד צורתה הן מצד שורשה.

14. השווה לעניין זה את צורת העבר זָנְנָה הנאמרת אף היא באינטונציה של שאלה (זננו?) בנסיבות שבהן מבקש הדובר לזרז את נמענו ולדחוק בו בעקיפין ללכת. שתי הצורות מונעות מתוך אסטרטגיה של נימוס ועידון בקשה (ראה על כך בספרות למשל אצל ליץ' 1983, סעיף 6.1, המדבר ב"מקסימת הטקט" [= כלל הטקט] Tact Maxim).

15. על שימוש סמן השיח אז בשפה הרבורה כפותח פעולת דיבור של בקשה ראה יציב ולבנת, 2006, עמ' 185–186.

16. על שימוש הפרגמטי של כמתי ההקטנה בשפה החיה (קצת, טיפה ואחיהם) ראה ברדנשטיין, 2005.

וגם כאן באינטונציה של שאלה:

ו. "יאללה בנות נזווה?", שומע אותה שואלת את החברות בשולחן שלידנו תוך כדי שהן קמות לכיוון עזיבה (מרשתת, רשומה).

על חיותה של צורת נזווה בפי הדוברים מלמד גם שימושה בלשון הפרסומת, סוגה שמעצם טבעה מבקשת להתקרב אל הנמען ואל לשונו ובתוך כך להופכו לצרכן.¹⁷ הדוגמה דלהלן מיוסדת על כפל משמעויות – נזווה כשימושה החי בפי הדוברים, מילת זירוז המורה לנמען על רצונו של הדובר לעזוב/ללכת, ונזווה כפשוטה, 'ננוע, נזיז את גופנו':

ז. "ארטריל גו" כי הברכיים כבר שחוקות [...] חבר'ה, בוא נזווה, "ארטריל גו", הברכיים מתרגשות [...] חבר'ה, בוא נזווה, "ארטריל גו", חזרתי ליהנות (פרסומת לתכשיר רפואי המקל על תסמיני הידלדלות העצם [אוסטאופורוזיס], ספטמבר 2016).

באחרונה אף מצאתיה את תיבת נזווה בשירה החדש של להקת רוק ישראלית, אהודה ומפורסמת, המתכנה "אבטיפוס". הנה השורה הראשונה מתוך הפזמון:

ח. הו בייבי בייבי / אם נזווה תבוא המוזה / הו יה ("נזווה מוזה", אמיר בן-דוד ואייל שכטר, ינואר 2018).

אף כאן מבטאת נזווה כפל משמעויות. המשמעות האחת אמורה בתנועה כפשוטה (ראה השורה השנייה בשיר: "הו בייבי בייבי / אם תזווי תבוא המוזיקה רכה"), והמשמעות השנייה היא הוראת הזירוז, 'הבה נצא מכאן, את ואני', 'הבה נעזוב את המקום' (ראה המשך השיר: "אולי נלך כבר / כי לא בא לי לגמור ת'לילה הזה לכד"). אל ריבוי המשמעים הזה נלווה המצלול: נזווה – מוזה.

לעניות דעתי אין מדובר כאן בהגבהה מכוונת של המשלב כי אם בשעשוע לשון השואב במישרין מצורה חיה וטבעית המהלכת בפיהם של הדוברים בעברית בת הזמן הזה.¹⁸

בצידה של צורת נפֶּעֶלָה החיה והטבעית, נזווה, נוהגת בשפה החיה צורת נפֶּעֶלָה נוספת שלמראית עין דומה כי השימוש בה נעשה כמתכוון לצורך הגבהת המבע וקישוטו, אולם עיון עמקני מעלה מסקנה אחרת. דבריי אמורים בצורת נְדַבְּרָה (ההגייה

17. על משלב הפרסומת ועל המוטיבציה הפסיכולוגית-חברתית המניעה אותו ראה ניר, 1984, עמ' 183–204; על דרכי הרטוריקה המשמשות בפרסומת הישראלית ראה בהרחבה זאבי, 2018.

18. יש לציין כי שעשוע לשון זה כבר נמצא משוקע בפזמון שכתב אהוד מנור לפני למעלה משלושים שנה: "בואו, בואו עם המוזה / בואו ונזווה" ("בואו בואו", אהוד מנור, 1983). ייתכן שהושפעו חברי להקת "אבטיפוס" משירו של אהוד מנור, ואפשר שהרו והגו את צמד המילים מליבם. מכל מקום אין בכך כדי לשנות מן המסקנה בדבר שימושה החי של צורת נזווה בפי הדוברים ברור הזה ובדור הקודם לו.

בלשון הדיבור כצורת הפסק מקראית: נְבַכְרָה). הנה דוגמאות אחדות אשר לוקטו כולן מתוך מיני פורומים במרשתת המכונים "קומונות":

- ט. שמחה שנהניתם ביום שישי. לא הספקנו לדבר על אתמול (מקווה שאת בסדר כבר). נדברה מחר.
- י. קיצור מקווה שימשיך להיות לך מעניין ואנחנו נדברה בהמשך. צ'או בנתיים.
- יא. אהיה כאן מאוחר יותר. נדברה מאמי.
- יב. את חייבת לי עוד עדכון על ההמשך. נדברה.
- יג. אביתר, יש לי דיבור בקשר לנושא שאמרת במסרים. תזכיר לי. נדברה. צ'או.
- יד. יש לי רעיון שרציתי לגלגל איתך. נדברה.

דומה שצורת נדברה שימושה סדיר וקבוע. כפי שמורה העניין, היא חותמת את ערוץ התקשורת מתוך שהיא מותירה פתח להמשכו במועד מאוחר יותר, ובהשוואה לצורת העתיד הרגילה (נדבר) נראה כי היא משמשת לסיום התקשורת אך כאשר נושא השיח שישוב להידון הוא בעל חשיבות וערך למשתתפים, יש להם עניין כלשהו בו, וכדומה. מלבד זאת נושאת עימה צורת העתיד המוארכת גיוון משמע ביחס לצורת העתיד הרגילה. נדברה בדוגמאות דלעיל אין משמעה 'נדבר' כפשוטו, כי אם 'נבוא ונעמיק בעניין, נדון בו לצדדיו', ואף 'נשיח מלב אל לב, נשפוך ליבנו זה לפני זה'. לעניות דעתי יש לראות אפוא בצורה מוארכת זו משום רסיס אמיתי של דקדוק לשון המקרא.

3. עבר מוארך בבניין הפעיל של גורת נחי עו"י

צורות העבר המוארכות בבניין הפעיל של שורשי עו"י (הקִימוּתִי, הִכְיִנוּתִי, הִבְיִנוּתִי וכיוצא בהן)¹⁹ לא נתקיימו בלשון חז"ל²⁰ ונכחדו גם מלשוננו החיה. ובכל זאת, שקיעים אחדים של צורות מקראיות אלו נשתמרו בעברית החדשה, והם רסיסים בודדים אשר ניתזו ללשוננו מספרות ההשכלה ומספרות התחייה. דבריי אמורים בשתי צורות עבר מוארכות בגוף המדבר בערו: הבינותי והכינותי.

צורת הבינותי מהלכת בכתיבתם של מלומדים ומשכילים בני זמננו בדרך הטבע וכדרך שגרה.²¹ כנגד זה, הדובר הממוצע נוקט אותה אך מתוך רצון להגביה את המשלב כמעשה של שעשוע לשון מכוון.

19. ראה למשל גוניוס, סעיף 72.

20. הצורה המשנאית היחידאית העידותה ("מאחר שהעידותה בנו על בת ישר' לכהן [...]") איבמות ז, ג) חיקוי מכוון היא של לשון המקרא ("כי אתה העִדְתָּה בנו לאמר" ושמ' יט 23), ואין בה כדי ללמד על לשון חז"ל האותנטית (בדפוסים מופיעה תחתיה שהעדת). ראה על כך הנמן, תש"ם, עמ' 290.

21. פרופ' בראשור העירני כי צורה מוארכת זו מהלכת דרך שגרה אף בדיבורם היום-יומי של כמה מאנשי בית המדרש הספרדי, ומהם גם ורכלים בשוק. הללו אומרים דרך קבע הבינותי ואין נשמעת בפיהם הבנתית לפי שצורת הבינותי נתונה ונטועה בעולם הלימוד שלהם.

הנה דוגמאות אחדות מתוך כתיבתם של משכילים יודעי לשון:

טו. לא הבינותי מדוע אדם המורשע בשיבוש מהלכי משפט זוכה לאמון של בית המשפט ומתקבלת בקשתו לצאת מן הארץ (מרשתת, יומן רשת).

טז. יעל חביבתי, סוף סוף הבינותי מהי התורה שאותה את מלמדת. ואכן הרצאתך היום במתנ"ס הייתה לעילא ולעילא (מרשתת, רשומה).

יז. הבינותי שגם בקורסים אחרים ציוניו טובים, על כן אין בלבי ספק שלאחר חזרה על סמסטר א בלבד הוא יוכל לעמוד בהצלחה גם בבחינה זו (מתוך חליפת מכתבים בדוא"ל).

כן מצאתיה את צורת הבינותי משמשת רבות במיני טפסים רשמיים, ממשלתיים ופרטיים, מן הזמן האחרון. למשל:

יח. אני מצהיר/ה בזאת כי הבינותי את כל האמור בטופס (מסמך מטעם רשות המיסים).

יט. הנני מצהיר/ה כי קראתי את הנספח הנ"ל, הבינותי אותו, וגם הוסבר לי בע"פ תוכנו ואני מסכים/ה לאמור בו (מסמך מטעמה של חברת ביטוח פרטית).

כנגד זה, בכתיבתו של הדובר הממוצע משמשת הצורה המוארכת כמעשה מכוון של הגבהת הלשון. למשל:

כ. אם הבינותי נכון, אכלתי אותה (מרשתת, פורום מקצועי).

כא. סבבי, הבינותי, אני אכנס אחורי זה. תודה (מרשתת, פורום תוכנית טלוויזיה).

ואשר לתיבת הכינותי, צורה מוארכת זו אפיינה במובהק את דיבורה של בתיה עוזיאל בתוכניתה המפורסמת משנות השבעים "מלאכת יד עם בתיה עוזיאל"²². ביותר שימשה היא בפיה במבע "הכינותי מראש". ואומנם בהשפעת התוכנית היכה מבע זה שורשים בציבור העברי למן שנות השבעים ועד ימינו.²³ כיום נשתרבו לביטוי תואר הפועל במקרה, והמבע "במקרה הכינותי מראש" כולו הפך למטבע לשון חי ופורה המשמש בדיבור ובכתיבה בדרך שעשוע והיתול מתוך רצון להגביה

22. התוכנית שודרה בטלוויזיה הלימודית בשנים 1974–1982.

23. ראה הדברים האלה מתוך התקשורת: "המשפט המזוהה ביותר עם עוזיאל עד היום הוא הכינותי מראש", אותו הייתה אומרת במהלך התוכנית רגע לפני שהציגה את היצירה המוגמרת שלימדה את הצופים להכין [...]. במהלך ראיון ל-Ynet מ-2013 הסבירה עוזיאל כי המקור לצמד המילים 'הכינותי מראש' – שהפך למטבע לשון יומיומי – הוא משפחתי: 'באתי מבית שמאוד הקפידו על השפה. שתי מילים היו שגורות בפיו של אבי – 'הבינותי והכינותי'. אני איכשהו אימצתי את 'הכינותי מראש' והשאר היסטוריה" (Ynet, טלוויזיה tv, "בתיה עוזיאל הלכה לעולמה", רן בוקר ועמי פרידמן, 6 בינואר 2018 (lynet.co.il)).

את המשלב מחד גיסא, ומתוך כוונה לזהות את המבע עם בית היוצר שלו – מאידך גיסא.²⁴ לדוגמה:

כב. סדרת מופת זו ["צַפִּי הַנִּינְגָ'ה"] לא נס ליחה ולא ינוס לעד. אז למה באמת? מה היה בה שעיצב את חייהם של מיליוני ילדים ובני נוער לדורות? אה, יופי ששאלתם, כי במקרה הכינותי מראש את המניפסט הצבי־נינג'אי (מרשתת, יומן רשת).

כג. אני מצרפת מסמך אקסל שבמקרה הכינותי מראש (מרשתת).
כד. ואללה במקרה הכינותי מראש אייקון גם לזה (מרשתת).

על חיותו של הצירוף "הכינותי מראש" בפי הדוברים מלמד גם המעתק המטונימי אשר חל בו. ממבע פרדיקטיבי שהוא פסוק שלם הפך הוא בשפה החיה כינוי או שם לתופעה של היערכות מוקדמת ומחושבת לקראת תרחיש לא נוח. הצירוף "הכינותי מראש" בשימושו החדש הזה מבטא התכונות מבעוד מועד שתכליתה למנוע היקלעות למצבי קושי ומבוכה. למשל:

כה. יש לו משפטי "הכינותי מראש" לכל תרחיש שסותר את מה שהוא אומר (מרשתת, פורום תוכנית טלוויזיה).

כו. הכנתי פיצות בסגנון הכינותי מראש. הקפאתי ועכשיו דחפתי לתנור (מרשתת, פורום הורים).

אם כן הכינותי והבינותי, כל אחת בדרכה רסיס אמיתי היא של דקדוק לשון המקרא. ובצד שתי התיבות הללו ידועה תיבה נוספת, שבדומה להכינותי קנתה לה אף היא אחיזה בציבור הישראלי בהשפעתה ובתיווכה של התקשורת, ואולם שלא כהכינותי, שצורת אמת היא, התיבה הנידונה היא צורת דמה, כזו המחופשת כצורה מקראית.²⁵ דבריי אמורים בתיבת הספיקותי, השגורה על לשונו של הדובר הממוצע בביטוי "טרם הספיקותי".

המשפט "טרם הספיקותי" נשמע בראשונה בתקשורת בשנות השבעים בפי חברי להקת "הגשש החיזור" במערכון "שוק הספרים", פרי עטו של דן בן־אמוץ ("אמר: קניתי, אך טרם הספיקותי לעיין בו").²⁶ כמו רבות מפניני הלשון אשר חדרו אל העברית מתוך מערכוניה של שלישיית "הגשש החיזור" והפכו לנכס צאן ברזל של

24. עוזיאל הבהירה פעמים רבות בתקשורת כי הצירוף שהילך בפייה היה "הכינותי מראש" בלא התוספת "במקרה". ראה למשל הדברים האלה: "הפעם הייתי צריכה לעשות פיזית את הפעולות מול הצופים. מכיון שאי אפשר לעשות הכל בו זמנית, הבאתי גם דברים מוכנים ולתומי אמרתי 'הכינותי מראש' וזה תפס [...] זה דווקא לא מציק לי כמו אותם בדרנים שמוסיפים ל'הכינותי מראש' את המילה 'במקרה'. חבר'ה, שום דבר לא היה אצלי במקרה" (מעריב, אופנה, "בתי עוזיאל יוצרת גם בגיל 80", יעקב ברי־און, 26 בספטמבר 2013 [maariv.co.il]).

25. הביטוי "צורת אמת/דמה של דקדוק המקרא" טבעו ברי־אשר במאמרו (תשע"ו).

26. ראה על כך למשל רוזנטל, 2007, עמ' 210–211.

התרבות הישראלית בכללה,²⁷ נפוצה בעברית גם צורת הפעיל מוארכת זו, שתבניתה כשל גזרת נחי עו"י אך שורשה מגזרת השלמים. הורתו ולידתו של המכּע "טרם הספיקותי" הוא אפוא בחיקוי לשון ובשעשוע שפה, ואולם כיום הוא מהלך בעברית דרך שגרה בלא תכלית היתולית מיוחדת וידועה: למשל:

כז. טרם הספיקותי להשתמש בטיפ אבל לאחותי הוא עזר: להריח בלידה שמן תפוז, מתברר שזה מקל פלאים על הכאבים (מרשתת, פורום היריון ולידה).
 כח. האמת היא שבכל שנתיי כמעצבת חנויות טרם הספיקותי להתנסות בעיצוב שכזה [...] ושמחתי על ההזדמנות (מרשתת, יומן רשת).
 כט. יפה מבחון, טרם הספיקותי לבקר בפנים (מרשתת, פורום טיולים).
 ל. שמחה שנהניתם, טרם הספיקותי, בעלי היה ומאוד נהנה (מרשתת, פורום מסעות).

4. מקור מוחלט

בידוע שהמקור המוחלט נדחה מלשון חכמים, ואף בימינו שימושו נדיר ביחס.²⁸ עם זה, שקיעים אחדים של המקור המוחלט נתקיימו בעברית בת הדור הזה הן בצירופים אידיומטיים (הלוך ושוב) הן בחיקויים מכוונים (סַמֵּס אַסְמֵס).²⁹ לצורך העיון אבוא להבחין בין שלוש קטגוריות תחביריות: מקור מוחלט אדורביאלי (סעיף 4.1), מקור מוחלט טאוטולוגי (סעיף 4.2) ומקור מוחלט מאובן (סעיף 4.3).³⁰

4.1 מקור מוחלט אדורביאלי

המקור המוחלט האדורביאלי מבטא אספקט של משך, המשכיות (continuance). בלשון המקרא הוא ניכר דרך כלל בפועל הלך (לדוגמה: "הלכו [הפרות] הָלֹךְ וְגַעוּ" [שמ"א ו' 12]; "ויסע אברם הָלֹךְ וְנִסְעָה הנגבה" [בר' יב' 9]; "וישבו המים מעל הארץ הָלֹךְ וְשׁוּב" [בר' ח' 3]).³¹ בלשון ימינו נשתמר המקור המוחלט בתפקיד זה בצירופים אידיומטיים אחדים, מהם רסיסי מקרא אמיתיים ומהם חיקויי מקרא אמיתיים. דבריי אמורים בקולקציות "חזור ואמור", "חזור ושנה", "הלוך ושוב", "הלוך וחזור" המשלימות את הפועל הנטוי מתוך שהן מבטאות אספקט של חזרה, המשכיות והתמדה.³²

27. ראה שם, עמ' 209–222.
28. ראה בראשר, תשע"ו, עמ' 436; שורצולד, תשמ"ט, עמ' 108. על שימוש המקור המוחלט בלשון המקרא ראה גזניוס, סעיף 113.
29. הדוגמה "סַמֵּס אַסְמֵס" מובאת אצל בראשר, שם. וראה עוד סעיף 4.2 להלן.
30. מיון זה נקטה שורצולד, תשמ"ט.
31. ראה גזניוס, עמ' 344.
32. הפועל חזר אינו מופיע במקרא. הוא עולה בראשונה בלשון התנאים, והוא מחידושיה של לשון זו (ראה מורשת, ערך חזר). צירופי חזר בלשון ימינו (חזור ואמור, הלוך וחזור וכו') הם אפוא

הצירוף "חזור ואמור" משמש שימוש אדוורביאלי-אספקטואלי במשלב הכתיבה הרשמי, הגבוה. לדוגמה:

לא. 'יחמוביץ' אמרה חזור ואמור כי מפלגת העבודה הינה מפלגה סוציאל דמוקרטית, שוחרת שלום ומתונה (עיתונות).

לב. כבר נאמר בפסיקה, חזור ואמור, כי הפרות הדיווח פוגעות בלב ליבו של עקרון הגילוי הנאות (מסמך משפטי).

הוא הדין לצירוף "הלוך וחזור" הניכר דרך כלל בטקסטים ספרותיים, לימודיים. למשל:

לג. הם לא הפסיקו לרוץ כולם הלוך וחזור במעבר (ספרות יפה).

לד. אווירון טס הלוך וחזור לאורך מסלול שאורכו 500 ק"מ. ביום א לא הייתה רוח [...] ביום ב הייתה רוח במהירות של 100 קמ"ש [...] כמה זמן ארכה הטיסה? (ספר לימוד)

אף הצירוף "חזור ושנה" מאפיין את הכתיבה הספרותית הגבוהה. ראה הגדרת הערך "חזור ושנה" במילון רב-מילים: "מליצית. שוב ושוב, פעם אחר פעם". וזו הדוגמה המובאת שם:

לה. הבהרנו את עמדתנו בנושא חזור ושנה.

כנגד זה הצירוף "הלוך ושוב" רחב יותר בתפוצתו. בשימושו האדוורביאלי הוא ניכר גם בכתיבה שגרתית, יום-יומית, רגילה. למשל:³³

לו. לא תאמינו, אבל נסעתי הלוך ושוב לבאר שבע בשביל הלימודים [...] מה לעשות שאישור מחלה לא תופס באקדמיה (עלון קיבוץ מקומי).

4.2 מקור מוחלט טאוטולוגי

המקור המוחלט הטאוטולוגי (כגון "קנו אֶקְנָה" [שמ"ב כד 24], "צַעַק יִצְעַק" [שמ"ב כב 22], "שָׁמַע אֲשַׁמַּע" [שם], "הָיָה הָיָה" [יח' א 3]) תכליתו לחזק ולהדגיש את הפעולה המתוארת.³⁴ בלשון ימינו הוא ניכר ברסיס מקראי אחד אשר ניתז מספרות התחייה ובשימושו ידע התייחדות לז'אנר, לסוגה: הצירוף הָיָה הָיָה. ביטוי כבול זה נתייחד

חיקויי מקרא (ולא רסיסי מקרא). הם משקפים תופעת דקדוק מקראית (מקור מוחלט פֶּעַל) כפועל שהוא חידוש לשון חז"ל (השווה לדברים שכתבתי לעיל [הערה 13] על צורת נזוה).

33. יצוין כי שימוש שגור ורווח זה של הצירוף "הלוך ושוב" שונה מן השימוש המקראי הקלאסי. במקרא "הלוך ושוב" מבטא אספקט של הפעולה (הפסוק "וישב המים מעל הארץ הלוך ושוב" משמעו כי המים חלחלו מעט מעט ולא בבת אחת). בלשון ימינו כנגד זה אין עוד ביטוי לאספקט כי אם ציון של שתי פעולות שנתבצעו בזו אחר זו בשני כיוונים שונים: המשפט "נסעתי הלוך ושוב" מורה על נסיעה אחת בכיוון א ולאחריה נסיעה שנייה בחזרה. לפנינו שאלה של ביטוי מקראי בשינוי הוראה ומבנה. פרופ' יוסף עופר הוא שהעירני על כך. תודתי נתונה לו בזה.

34. ראה גזניוס, עמ' 342–343; גולדנברג, 1971; שורצולד, תשמ"ט, עמ' 109–110.

בעברית החדשה לפתיחת סיפורי ילדים ואגדות עם, והוראתו היא מעין 'אי פעם או אי שם קרה הדבר'.³⁵ לדוגמה:

לז. היה היה פעם חוטב עצים עני שחי בבקתה קטנה בגבולות יער אפל עם שני ילדיו – עמי ותמי (אגדת ילדים).

כן ראוייה לציון סדרת האנימציה הפופולרית "היה היה" אשר שודרה בטלוויזיה החינוכית למן סוף שנות השבעים והמגוללת את סיפור ההיסטוריה האנושית מבריאת העולם.³⁶

בצד רסיס אמיתי זה של המקור המוחלט הטאוטולוגי מוצאים אנו רסיסי מקור טאוטולוגיים שאינם אלא חיקויים של לשון המקרא בידי דוברים משכילים מיטיבי דבר, המבקשים להדגיש ולהנחין את הפעולה המתוארת. בר-אשר במאמרו מעמיד על שימוש זה בצורות פֶּעַל פִּעְלָתִי בפעלים שנתחדשו בעברית החדשה.³⁷ הנה הדוגמאות המובאות במאמרו, והן שיחות חיות מן הזמן האחרון:³⁸

לח. דובר א: אתה מבטיח לעדכן אותי בתוצאות הבדיקה?

דובר ב: טְלַפֵּן אֶטְלַפֵּן אליך מיד לאחר שאדע.

לט. דוברת א: בבקשה סַמֵּס לי את שעת הפגישה.

דובר ב: סַמֵּס אֶסַמֵּס לך.

דוברת א: סַמֵּס אֶסַמֵּס אתה אומר?

דובר ב: בוודאי, רציתי שתהיי בטוחה שאֶסַמֵּס. באמת כך עֲשֶׂה אֶעֱשֶׂה.

לתחושותי, יותר משרצו הדוברים להדגיש ולהנחין, ביקשו להגביה במכוון את המשלב ולחמוד להם לצון. ביותר בולט הדבר בדוגמה לט שהובאה לעיל (סַמֵּס אֶסַמֵּס). לפנינו מעין שעשועי דוברים, כפי שמציין המחבר בפרק החותם את מאמרו.³⁹

המבנה הטאוטולוגי (פֶּעַל פִּעְלָתִי) בפעלים שנתחדשו בעברית החדשה נפוץ גם בלשון מדורית הרכילות מן העשורים האחרונים. ואולם שלא כמו דוגמאות לח – לט שהובאו לעיל, ובהן התבנית הטאוטולוגית היא פרי יצירתם של בעלי לשון, במדורית הרכילות היא נוהגת בכתובתם של נלעגי לשון שבקיאותם בלשון המקרא, נשוא חיקויים, קלושה, תלושה, ולא אגזים אף אם אומר חלולה. הנה דוגמה אחת מני רבות מתוך מדור הרכילות "סתם" אשר נתפרסם דרך קבע במקומו "תל-אביב" בשנות התשעים:⁴⁰

מ. יהודית רביץ ברוז הבריזה.

35. ראה רבי-מילים, ערך היה היה.

36. בשל הפופולריות הרבה של הסדרה היא שודרה במהלך השנים בשידורים חוזרים. באחרונה אף הוחל שידורה בעיבוד דיגיטלי מחודש (ראה על כך באתר הבית של החינוכית: 23tv.co.il).

37. ראה בראשר, תשע"ו, עמ' 436.

38. שם.

39. שם, עמ' 437.

40. ראה מוצ'ניק, תשנ"ד, עמ' 71.

גלוי וידוע כי על דרך דקדוק לשון המקרא ראוי היה שייכתב "הברז הבריזה". ואכמ"ל. חוסר בקיאותם של כותבי מדורי הרכילות בלשון המקרא ניכר היטב גם בפעלים שאינם חידוש בעברית. למשל:⁴¹

- מא. נכנס מיד הנהג ושלום שילם.
 מב. גוע הגיעה למסיבת סלבריטאים.
 מג. קפור מקפידה להשתבץ אחרונה.

אם כן אפוא, זולתי הקולוקציה הִיָּה הִיָּה שהיא רסיס אמיתי של דקדוק המקרא בעברית החיה, התבניות הטאוטולוגיות שהובאו הן בבחינת רסיסים מדומים. יש מהן חיקויים אמיתיים שיצרום יודעי ספר (טִלְפֵן אֶטְלֵפֵן, סִמֵס אֶסִמֵס), ויש מהן חיקויי דמה שהוגיהם דבר אין להם עם דקדוק לשון המקרא (ברז הבריזה, שלום שילם).

4.3 מקור מוחלט מאובן

בקטגוריה זו נכללות צורות מקור מוחלט אחדות אשר ידעו תהליך של גרמטיזציה, התמסדות דקדוקית. הווי אומר הן נתאבנו בשפה החיה והיו לערכים לקסיקליים.⁴² כזו היא למשל צורת הִחַל, צורת המקור המוחלט של ההפעיל הִחַל, אשר בבואה עם אותיות היחס ב, מ – החל ב-, החל מ- – היא משמשת ביטוי קפוא המורה על תחילת תוקפו של דבר. לדוגמה:

- מד. ההרשמה תתקיים החל מ־1 בספטמבר (רב־מילים).
 מה. תוקפו של צו זה החל ב־15 ביוני שנה זו ועד להודעה חדשה (שם).

כן מכירה לשון ימינו את צורת פִּלָּה, צורת המקור המוחלט של בניין פיעל פִּלָּה, החוברת אל ביטוי הזמן החל ב-, ויחדיו הן מעמידות ערך לקסיקלי חדש – החל ב-... וכלה ב-...:

- מו. זוהי מדינה מושחתת עד היסוד, וכולם בה לוקחים שוחד – החל בשוטר התנועה העומד בצומת וכלה בשרי ממשלה (רב־מילים).

החל וכלה בשימושן החדש הן רסיסי מקרא אמיתיים אשר ניתזו ללשוננו מכתבתם של משכילי הדורות הקודמים. צורות מקור מוחלט נוספות אשר ידעו תהליך של התמסדות דקדוקית והיו לערכים לקסיקליים חדשים הן הקולוקציות הלוך ושוב והלוך וחזור בתפקידן השמני החדש כמשלימות שם עצם. לדוגמה:

41. ראה שם.
 42. ראשית ההתאבנות כבר בלשון המקרא בצורות מקור מוחלט של הפעיל, כגון הִרְבָּה, הִיטָב, הִשְׁכֵם (ראה גוניוס, עמ' 341; שורצולד, תשמ"ט, עמ' 110).

מז. כרטיס הלוך ושוב מאפשר נסיעה אחת בכל כיוון בהתאם למוצא וליעד המצוינים על גבי הכרטיס (מרשתת, אתר חברת "אגד").
 מח. כרטיס הלוך וחזור כולל שתי נסיעות בין שני יעדים (מרשתת, אתר חברת "רכבת ישראל").

ראה גם הגדרת הערך כרטיס הלוך ושוב במילון רב-מילים: "כרטיס נסיעה או טיסה הכולל את שני כיווני הנסיעה: הלוך וחזור".
 והשווה עוד לשימושים הרווחים בימינו: "טיסה הלוך ושוב", "טרמפ הלוך וחזור" לדומיהם. למשל:

מט. 2 לילות באילת כולל טיסות הלוך ושוב ב-444 ₪ בלבד לאדם! (פרסומת)
 נ. כדי להפיק את המרב מהחופשה שלכם, הזמינו הסעה הלוך ושוב מנמל התעופה ותחסכו לעצמכם זמן וכסף! (פרסומת)
 נא. מחפשת טרמפ הלוך וחזור ביום שישי לכפר פינס. תודה (מרשתת, פורום נסיעות).

כללו של הרבר, הצירופים הכבולים "הלוך ושוב" ו"הלוך וחזור", בצד שימוש האדוורביאלי (נסעתי הלוך ושוב; הם לא הפסיקו לרוץ כולם הלוך וחזור)⁴³ הם ממלאים בשפה החיה גם תפקיד שמני כמשלימי שם עצם ("כרטיס הלוך ושוב", "טרמפ הלוך וחזור" וכדומה).

יושם אל לב כי הצירוף "הלוך וחזור" בשימושו השמני החדש ידע בימינו תזווה תחבירית-סמנטית נוספת. הוא נתפרק מכבילותו, ושני רכיביו, המקור המוחלט הלוך והמקור המוחלט חזור, היו לשמות עצם של ממש.⁴⁴ הינה דוגמאות מתוך פורומים מפורומים שונים במרשתת שעניינם טיולים ונסיעות:

- גב. ההלוך לקח שלוש שעות וחצי.
- נג. ההלוך יותר כיף מהחזור.
- נד. אתה יכול לעשות את ההלוך על כביש 2 והחזור על כביש 4.
- נה. – האם אפשר לשלוח את המזוודות לארץ ישר מווינגטון? – בהלוך לא, בחזור כן.

כפי שמורה העניין, הלוך הוא שם עצם שמשמעו 'הנסיעה למקום היעד', וחזור הוא שם עצם שעניינו 'הנסיעה בחזרה'.

43. לעיל סעיף 4.1.

44. המעבר של מילים מחלק דיבר אחד לחלק דיבר אחר ידוע במחקר בתזווה קטגוריאלי. על תופעה זו בלשון ימינו ראה רובינשטיין, תשל"ה; צדקה, תשמ"ב; שלזינגר, תש"ן; הנקין, תשנ"ה; טרומר, 2016. יצוין כי אף לא אחד ממחקרי העברית החדשה דלעיל עסק בתזווה הקטגוריאלי של המקור המוחלט בשפה החיה. אף במילוני העברית החדשה אין כל תיעוד לשימוש החדש של צורות המקור המוחלט הלוך, חזור, כפי שיידון להלן.

5. ה' המגמה

שימושיה הסדירים של ה' המגמה בעברית החדשה, דן בהם בהרחבה בר־אשר במאמרו.⁴⁵ בקטגוריות המובאות שם שימור משמע הכיוון המקורי בלקסמות מסוימות (דוגמת עלה ארצה, הולך הביתה) ושינוי המשמע המורש מן המקרא בלקסמות אחרות (כגון ציון הליכה לפנים במילת קדימה וְלא עוד הבעת כיוון מזרח כמקרא). בסעיף זה אבוא לספק עדים לשימושים סדירים נוספים של ה' המגמה בלשון ימינו. כן אביא דוגמאות לתופעת השימוש בה כמעשה של חיקוי מדומה. ראשונה אביא את מילות צפונה ודרומה. בר־אשר מעמיד על התרחבות שימוש בשפה החיה ומציג את משמען החדש: עלייה וירידה כמספרים לציון גיל ("כל הילדים מגיל חמש צפונה"; "ההוראה הזאת חלה על כיתה ח' ודרומה").⁴⁶ אני מבקשת להציג משמע נוסף, חי וסדיר אף הוא: עלייה וירידה במספרים לציון זמן משוער. ביותר ניכר שימוש חדש זה בלקסמה צפונה שהוראתה החדשה היא 'ואילך'. כלומר משפט מעין "אני זמין משבע צפונה", שכמותו מצויים בשפה החיה לעשרות, עניינו "אני זמין משעה שבע ואילך". לדוגמה:

נו. גיקדום חיפה (שם של אירוע סטודנטים) יתקיים בחנוטה בר שבטכניון משעה שמונה צפונה (מרשתת).

נו. לרוב אני ער עד שעה מאוחרת – איזור אחת ולעיתים גם צפונה מכך (מתוך חליפת הודעות "וואטסאפ").

שנייה תבוא מילת ארצה, שאף בה מוצאים אנו התכללות והרחבה של השימוש. בצד מובנה המקראי המקורי 'אל הארץ'⁴⁷ מבטאת היא משמע חדש – 'אל הקרקע'.⁴⁸ בהוראה זו משמשת ארצה כעין מילת ציווי או פקודה, וכאן ניכר ייחוד בשימושה: הדובר נוקט אותה אך בפנייתו אל בעלי חיים, וביותר כלבים, מתוך שהוא פוקד עליהם לעבור ממצב של עמידה למצב של ישיבה. מובן חדש זה קובע ערך מילוני לעצמו: "ארצה! = פקודה לבעל חיים, בעיקר כלב, להתיישב במקום" (רב־מילים). בצד רסיסי מקרא אמיתיים אלו (צפונה, ארצה), אשר ידעו תזוזות ומעתקים סמנטיים ככל שנשתגרו בעברית החיה, מוכרים חיקויים מדומים שאינם אלא מעשה היתול ושעשוע שפה.

בהקשר זה מדגים בר־אשר את הצורות תל־אביבה ורמת־גנה שיצירתן מלמדת

45. ראה בר־אשר, תשע"ו, עמ' 427–431.

46. ראה שם, עמ' 430.

47. שימוש זה מהלך כיום אך בפי בעלי לשון. הללו אומרים דרך משל "עלה ארצה" ואינם נוקטים את המבנה המלועז "עשה עלייה לארץ" (ראה שם, עמ' 428).

48. יש להסתייג ולומר כי ההוראה 'אל הקרקע' או 'אל פני האדמה' במילת ארצה אינה חידוש בעברית. היא ניכרת במקרא בכגון "וישתחו ארצה" (בר' לג 3). החידוש בעברית בת ימינו הוא בייחוד השימוש (ראה להלן).

כדבריו על "מלומדות מעושה", שכן מעשה החיקוי אינו עולה בקנה אחד עם דקדוק המקרא. בצירופי סמיכות מקראיים מצטרפת ה' המגמה אל הנסמך ולא אל הסומך (ארצה כנען ולא *ארץ כנענה).⁴⁹

אני מבקשת להציג כאן תופעת חיקוי נוספת הנפוצה למאוד בלשון מדורי הרכילות, הוספת ה' המגמה על שמות מלועזים. הרי דוגמה מתוך מדור הרכילות "סתם" אשר הוזכר לעיל:⁵⁰

נח. נוסעים ניו־יורקה.

ואת הדוגמאות הללו תיעדתי מתוך מדורי רכילות של סוף שנות התשעים:

נט. נפרדה מחמישה קילוגרמים ויצאה ניו־יורקה עם צמודה.

ס. נסע לונדונה עם האישה.

כפי שמורה העניין, מעשה החיקוי המכוון בסוגה המדוברת הוא ספק נלעג ספק משועשע.⁵¹

6. ה' השאלה

השימוש בה' השאלה, מסממני דקדוק המקרא, נדיר בעברית החדשה כשם שהפך נדיר כבר בלשון חכמים.⁵² אומנם פה ופה, בכתיבה מלומדת, אתה מוצא לשימוש זה הדים, כגון כותרת מאמר דעות אחד שניסוחה "האמת הדבר שצפון קוריאיה מחזיקה בפצצות מימן?"⁵³ ברם, אין קו דקדוק זה נוהג בעברית הכללית.

ובכל זאת נמצא כי תיבות אחדות בעברית בת הזמן הזה באות דרך קבע בה' השאלה, והן נחלתם של רבים. בר־אשר מדגים במאמרו שלוש מילים: **הָאֵם**, **הַאֵם** ומילת **הכצעקתה** בשימושה האידיומטי.⁵⁴

בסעיף זה אבוא לספק דוגמה ללקסמה נוספת הבאה בה' השאלה, והיא שגורה למאוד בספרי לימוד בני זמננו ובכותרות מכתורות שונות המבקשות להסב את תשומת לב הנמען לעובדה מעניינת ומפתיעה. דבריי אמורים בצורה הידעתי. תיבה פועלית

49. בר־אשר, תשע"ו, עמ' 430.

50. סעיף 4.2, עמ' 314. הדוגמה מתוך מוצ'ניק, תשנ"ד, עמ' 73.

51. פרופ' בר־אשר העירני כי שמע מכמה מזקני הדור ה' המגמה בשמות מקומות זרים. הללו אמרו פריזה, ברלינה, רומאה וכיוצא בהם. קו דקדוק מקראי זה מתועד היטב בכתיבתו של זאב ז'בוטינסקי, וממנו ניתן ללמוד על מציאות הלשון אשר רווחה בארץ בתחילת חידוש הדיבור העברי. על תופעת לשון מקראית זו ועל קווי לשון מקראיים נוספים הניבטים מכתבתו של ז'בוטינסקי ומלמדים על העברית בת התקופה ראה בר־אשר, תשע"ה.

52. ראה בר־אשר, תשע"ו, עמ' 431.

53. שם.

54. לפירוט הרברים ראה שם, עמ' 431–433.

זו שאבוה מלשון המקרא משכילי הדורות הקודמים – סופרי ההשכלה והתחייה, ועוד קודם להם סופרי ימי הביניים – ומן הספרויות הללו ניתזה היא ללשונו החיה. בימינו משמשת מילת הידעתם (הבאה לעיתים גם בצורת הנוכח: הידעת) כפתיחה לתוכן מפתיע ומיוחד. תפקידה כשל סמן שיח המסב את תשומת לב הקורא לעניין חדש, לא טריוויאלי, מסקרן. למשל מרובה בה השימוש בספרי לימוד מתוך כוונה לגרות את יצר הסקרנות של הנמענים הקוראים, להפנות את תשומת ליבם לחידוש כלשהו בתחום העיון המדובר. הדוגמאות דלהלן לוקטו מתוך ספרי לימוד של האוניברסיטה הפתוחה:

סא. הידעתם? כלל חשוב במסורת היפנית הוא הימנעות משימוש בלשון ישירה וכן מהבעת דעות או רצונות.

סב. הידעת? פעולות דיבור של התנצלות נחקרו בישראל גם מן ההיבט ההתפתחותי.

סג. מהלכת היא בכותרות בעיתון מתוך רצון להלהיב את סקרנות הקוראים בדבר ידיעה מפתיעה ומעניינת. למשל:

סג. הידעתם? גם לגברים שעושים ספורט יש הפרעות אכילה

סד. הידעתם? הוראות חדשות אוסרות לחלק ממתקים בגנים ובכתי הספר

ותן דעתך לעמוד פייסבוק חדש הנושא את השם הידעת? והוא מספק לקוראיו מגוון רחב של פרטי מידע משונים ומשעשעים, לדוגמה: "אחרי הרבה לילות לבנים, אנחנו גאים להציג לפניכם את אתר 'הידעת?' אז מה באתר: תכנים ארוכים/מורכבים/מעניינים יותר" (he-il.facebook.com | 31 באוגוסט 2017).

7. צורות פֶּעַל בהפסק

בידוע שצורות פֶּעַל בהפסק, מסממניה המובהקים של עברית המקרא, נעלמו מלשון חכמים ונפלטו גם מלשונו החיה.⁵⁵ ובכל זאת, בר־אשר במאמרו מעמיד על שתי צורות פֶּעַל בהפסק תחבירי הנוהגות בימינו, והן רסיסים של דקדוק המקרא. הצורה האחת היא רסיס מקרא אמיתי, ההגייה פֶּרֶךְ בצירוף הסמיכות "עבודת פֶּרֶךְ", והצורה השנייה היא צורת דמה של דקדוק המקרא, ההגייה פֶּרֶם בצירוף הסמיכות "עין פֶּרֶם".⁵⁶

בסעיף זה אביא עדים לשתי צורות פֶּעַל נוספות המשמשות במעמד של הפסק תחבירי בלשונו החיה, ואולם אין הצורות הללו בחינת רסיסי דקדוק, כי אם רסיסי לקסיקון, הווי אומר שימוש אידיומטי במילה. כוונתי לשאלות ששאלו מהתנ"ך סופרי ההשכלה והתחייה ושבעברית בת ימינו היו לביטויים כבולים, מורשת לשון המקרא.

55. ראה שם, עמ' 424.

56. לפירוש הדברים והסברם ראה שם, עמ' 425–427.

דבריי אמורים בשתי קולוקציות מקראיות. הקולוקציה האחת היא הביטוי "חינם אין כסף" (על יסוד שמות כא 11: "ויצאה חנם אין כסף"), והקולוקציה השנייה היא הצירוף "באו מים עד נפש" (על יסוד תהלים סט 2: "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש"), שהדובר הממוצע, נעדר הזיקה לשפת הספרים הישנה, עיבר צורתה לכדי "הגיעו מים עד נפש"⁵⁷. בשני הצירופים הללו מקיימים בפיהם דוברי העברית החדשה את ההגייה פֶּעַל על דרך לשון האבות. וכן הוא בצורת הערכים כניקודם במילונים החדשים: "חנם אין כסף" (ספיר מקוון), "הגיעו [באו] מים עד נפש" (רב-מילים). אביא להלן כמה דוגמאות אשר ליקטתי מתוך סרטוני וידאו של חברת "יוטיוב" המופצים במרשתת. בסרטונים קטעי פרסומת, קטעי מִצְחָק (סטנדאפ), קטעים מתוך כתבות תחקיר וכדומה. כל הסרטונים מתעדים את לשונו החיה של דובר העברית בן זמננו, ובכולם נשמעת ההגייה כֶּסֶף ונֶפֶשׁ בהתאמה.

סה. תכירו את הטלפון האינטרנטי הראשון בעולם [...] הוא מציע חוויית משתמש עתידנית משהו: מסך מגע בגודל 22 אינטש ומצלמת רשת ובעיקר הזדמנות להרים את הטלפון ולחייג לכל מקום על הגלובוס חינם אין כסף.

סו. אמרתי לו [לרוכל בשוק]: "יקר", ואז הוא דפק לי משפט כזה: "זה לא יקר, זה חינם אין כסף".

סז. זהו, הגיעו מים עד נפש, שחר חייב למצוא חברה, חייבים למצוא לו מישהי כבר.

סח. הרגשתי כאילו די, הגיעו מים עד נפש, כמה בן אדם יכול לעבור!?

סט. שלחתי לו הודעה שהגיעו מים עד נפש. עם כל הכבוד לסגן שר הביטחון ושר הביטחון [...] אדוני היקר, תן לי לישון בביטחון בבית.

ובצד צירופי לשון חיים ופוריים אלו, מורשת המקרא, מהלכים להם, זעיר שם זעיר שם, חיקויים מדומים, מלאכותיים, שאינם אלא מעשה היתול ושעשוע שפה. ראה הדוגמאות דלהלן מתוך מופע מִצְחָק של אורי חזקיה, בדרך וסטנדאפיסט ידוע.⁵⁸

ע. מי מדבר ככה? מה, אני בא למלצרית, אני אומר לה: "תעשי לי הפוך חזק אין קֶצֶף בבקשה!"? אתה בא לחבר שֶׁךְ, אתה אומר לו: "השארתי לי את האוטו נעול אין דֶּלֶק, איך אתה רוצה שאני אסע?" זה מוגזם. אין קֶשֶׁר.

57. שמא נעשה הדבר מתוך הקבלה או היקש לביטוי הטרונייה הרווח בשפה הדבורה: "הגיע לו עד כאן" (נמאס עליו לגמרי כך שהוא לא יכול לסבול אותו עוד) רב-מילים, ערך "הגיע לו עד כאן"; ועיין בדוגמה המובאת שם: "הקיסורים שלך הגיעו לי עד כאן! אני לא מוכן לשמוע יותר אף מילה ממך!".

58. אורי חזקיה הוא בנו של מלאכי חזקיה, מבכירי קרייני החדשות של קול ישראל (יצוין כי קטע המִצְחָק המצוטט להלן נגיש לציבור הרחב באתר יוטיוב בכתובת הזאת: youtube.com).

8. סיכום

הינה כי כן, שקיעים אחדים מדקדוק המקרא, מהם אמיתיים ומהם מדומים, מהם אידיומטיים ומהם סדורים על פי כללים, נתקיימו בעברית החיה למשלביה ולסוגותיה. כל הרסיסים רסיסי תופעות נכחדות הם, אשר ראשית היעלמותן אלפי שנים קודם לימינו – בלשון חז"ל. יש מתופעות המקרא החריגות שנשתיירו בצורה אחת או שתיים (למשל "נוזזה? אני קצת ממהרת"; "מקווה שאת בסדר, נדברה מחר"), ויש אשר שרדו בקולוקציה מקראית יחידה (כגון "נסעתי הלוך ושוב לכאר שבע בשביל הלימודים"; "היה היה פעם חוטב עצים שחי בבקתה קטנה"). אלה ואלה ידעו לעיתים שינוי ביחס למכורתם עם השתגרותם בשפה ("אני זמין משבע צפונה"; "ההלוך לקח שלוש שעות וחצי"; "שלחתי לו הודעה שהגיעו מים עד נפש" ועוד). בצידם של רסיסי מקרא טבעיים אלו מהלכים להם בעברית החיה שקיעים מדומים, מלאכותיים, שכל יסודם במעשה היתול ובשעשוע שפה. עיתים שנהגו בליבם של בעלי לשון אשר ביקשו לחמוד לצון ("טרם הספיקותי"; "נסע לונדונה"; "האוטו נעול, אין דלק"), ועיתים שיצרום נלעגי לשון נעדרי כל זיקה לנשוא חיקויים, לשון המקרא ("ברזו הבריוזה", "קפוד מקפידה"). יש מן השקיעים המקראיים אשר היכו שורש בדיבור ובכתיבה של זמננו בהשפעת התקשורת ובתיווכה ("במקרה הכינותי מראש") ויש שנשרדו אך בכתיבה רשמית וגבוהה ("אני מצהירה/ה בזאת כי הבינותי את כל האמור בטופס").

קיצורים

בלאו, תשנ"ו = י' בלאו, "על המבנה המורכב של העברית החדשה לעומת העברית שבמקרא", עיונים בבלשנות עברית, ירושלים תשנ"ו, עמ' 278–289
 בן-חיים, תשי"ג = ז' בן-חיים, "לשון עתיקה כמציאות חדשה", לשוננו לעם ד (תשי"ג), עמ' 3–88
 בר-אשר, תשנ"ו = מ' בר-אשר, "מקומה של הארמית בעברית החדשה", הלשון העברית בהתפתחותה ובהתחדשותה: הרצאות לרגל מלאות מאה שנה לייסוד ועד הלשון העברית, בעריכת י' בלאו, ירושלים תשנ"ו, עמ' 14–76
 בר-אשר, תשס"ח = מ' בר-אשר, "איזו עברית ללמד באוניברסיטאות באירופה ובאמריקה?", השפה העברית בעידן הגלובליזציה, בעריכת נ' נבו וע' אולשטיין, ירושלים תשס"ח, עמ' כז–לד
 בר-אשר, תשע"ב = מ' בר-אשר, פרקי עיון בעברית החדשה ובעשייה בה, ירושלים תשע"ב
 בר-אשר, תשע"ו = מ' בר-אשר, "רסיסים אמתיים ומדומים וחיקויים אמתיים ומדומים של דקדוק עברית המקרא בעברית החדשה", לשוננו עח (תשע"ו), עמ' 421–439

- בר-אשר, תשע"ח = מ' בר-אשר, "תרומת ז'בוטינסקי לשיבת העברית לחיים מלאים כלשון אופפת כול", האומה 208 (תשע"ח), עמ' 54–63
 ברדנשטיין, 2005 = ר' ברדנשטיין, הפרגמטיקה של כמתי הקטנה בעברית, עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 2005
 גולדנברג, "Tautological Infinitive", *Israel Otiental Studies* 1 (1971), pp. 36–85
 גזניוס = E. Kautzsch (ed.), *Gesenius' Hebrew Grammar*, trans. A. E. Cowley, Oxford 1910
 הנמן, תש"ם = ג' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה על פי מסורת כתבי-יד פרמה (דה-רוסי 138), תל אביב תש"ם
 הנקין, תשנ"ה = ר' הנקין, "כינויי רמז משווים ושימושם לדירוג", לשוננו נח (תשנ"ה), עמ' 119–145
 זאבי, 2018 = ע' זאבי, דבר המפרסם: שפת הפרסומת הישראלית כראי החברה, מושב בן-שמון 2018
 טרומר, 2016 = פ' טרומר, מילים בתנועה: תזוזה בין קטגוריות, [חמ"ד] 2016
 יציב ולבנת, 2006 = א' יציב וז' לבנת, "קוהרנטיות בשיח דבור: עיון בתפקידיו של סמן השיח 'אז'", העברית שפה חיה, ד, בעריכת ר' בן-שחר וג' טורי, תל אביב 2006, עמ' 175–189
 כהן, תשנ"ח = ח"א כהן, "דקדוק העברית המתחדשת ומקורות יניקתו", לשוננו לעם מט (תשנ"ח), עמ' 117–131
 כהן, תשע"ד = ח"א כהן, "כיצד מעמידים דקדוק עברי תקני בן ימינו", העברית סב (תשע"ד), עמ' 99–105
 ג. נ. לייך, *Principals of Pragmatics*, London and New York 1983
 מוצ'ניק, תשנ"ד = מ' מוצ'ניק, "לא 'סתם' סלנג", לשוננו לעם מה (תשנ"ד), עמ' 65–74
 מורשת = מ' מורשת, לקסיקון הפועל שנתחדש בלשון התנאים, רמת גן תשמ"א ניר, 1984 = ר' ניר, לשון, מדיום ומסר, ירושלים 1984
 ספיר מקוון = מילון ספיר: מילון אנציקלופדי-עברי, milononline.net
 צדקה, תשמ"ב = י' צדקה, "היא עסוקה בלהפגין את היופי שלה – צירוף יחס חדש", פרקים ג (תשמ"ב), עמ' 49–60
 רב-מילים = י' שויקה, רב-מילים: המילון השלם לעברית החדשה, [חמ"ד] תשנ"ז רבין, תשמ"ה = ח' רבין, "לשון המקרא ולשון חכמים בעברית בת-ימינו", מחקרים בלשון א (תשמ"ה), עמ' 273–285
 רובינשטיין, תשל"ה = א' רובינשטיין, "תזוזות קטגוריאליות בצירופי שם תואר בלשון המדוברת", ספר רוזן, בעריכת ע' אורנן וב'צ פישלר, ירושלים תשל"ה, עמ' 100–106

רוזנטל, 2007 = ר' רוזנטל, הלקסיקון של החיים: שפות במרחב הישראלי, ירושלים
2007
שורצולד, תשמ"ט = א' (רודריג) שורצולד, "לשימושי המקור המוחלט בעברית
החדשה", לשוננו נג (תשמ"ט), עמ' 107–112
שלזינגר, תש"ן = י' שלזינגר, "תזוזות קטגוריאליות במילות תפקוד – עיון סגנוני
בלשון העיתונות", בלשנות עברית 28–30 (תש"ן), עמ' 213–218